

יום ג', י"ג בכסלו תשע"ז (13 בדצמבר)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978



היום, י"ג בכסלו בשנת ד'ר"ס [4260 – 500 למניינם] - נפטר רב אבינא בר רב הונא, ראש ישיבת סורא ו(יחד עם רב אשי) עורך התלמוד הבבלי, הידוע בשם רבינא האחרון.

סיפור ארבעת השבויים ואיך קמו המרכזים היהודים הגדולים לאחר תקופת הגאונים

אחת הפרשיות ההיסטוריות המופלאות במסורת היהודית הינה סיפור "ארבעת השבויים" שהתרחש בשלהי תקופת הגאונים בבבל וערב צמיחת המרכזים היהודים בספרד וצפון אפריקה לפני כאלף שנה. מקור הסיפור הוא ב"ספר הקבלה" לרבי אברהם אבן דאוד הספרדי (הראב"ד הראשון) מהמאה ה-12 לספירה.

הסיפור עוסק בנפילתם בשבי של ארבעה חכמים גדולי תורה שהיו על ספון אניה שהותקפה ע"י שודדי ים שפעלו מטעם הח'ליף המוסלמי עבד אל-רחמן השלישי מקורדובה והועמדו למכירה בארבעה ערי נמל שונים בחופי הים התיכון. הקהילות היהודיות בארצות אלו מיהרו לקיים מצוות פדיון שבויים ופדו את החכמים בכסף מלא מבלי שידעו את זהותם והם שהקימו בהמשך את מרכזי התורה הגדולים שפרחו אחר כך בספרד, מצרים וצפון אפריקה.

ארבעת החכמים שהפליגו כנראה מנמל בארי שבאיטליה הדרומית בשליחות מצוה (גיוס כספים לצרכי צבור) נשבו, ונפדו אחר כך על ידי הקהילות יהודיות היו:

רבי שמריה בן אלחנן שנפדה על ידי קהילת **אלכסנדריה שבמצרים** ומהר מאד הפך לראש יהודי מצרים ודיין בפוסטאט שעל יד קהיר (עירו של הרמב"ם).

השני- **רבנו חושאל** הגיע לקירואן **שבתוניסיה** והפך להיות המנהיג הרוחני של יהדות צפון אפריקה. בנו של רבנו חושאל הוא רבנו חננאל בעל הפירוש הידוע על הגמרא.

השלישי - **רבי משה ב"ר חנוך** (שאשתו היפה הטביעה את עצמה במימי הים התיכון כאשר ראש שודדי הים נסה לאונסה) הגיע עם בנו רבי חנוך לקורדובה שבספרד ושניהם הפכו שם לרבנים חשובים שהניחו את היסודות ל"תור הזהב" בספרד.

זהותו של השבוי הרביעי עלומה. ר' יצחק אייזיק הלוי טען כי החכם הרביעי ששמו לא נודע הוא **רבי חנוך בנו של רבי משה** שהיה אז נער אך גדל אחר כך בתורה וכיהן גם כן בראשות ישיבה בספרד.

"אַלְקִים נֶצַב בְּעֶדֶת-אֶל-בְּקָרֵב אֱלֹקִים יִשְׁפֹּט."

מתוך פרק התהלים [פ"ב] שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **שלישי** בשבת
בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום טוב ונעים לכל בית ישראל!

הדף מוקדש לפדיון נפשם של נעדרי וכלואי ישראל, ורפואתם השלמה לכל חולי ישראל

יום ג', י"ג בכסלו תשע"ז (13 בדצמבר)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

סיפור ארבעת השבויים מתאר בעצם את הדרך המופלאה בה התפשטה התורה בעולם היהודי בסוף תקופת הגאונים בבבל וערב צמיחת המרכזים היהודים המפוארים בספרד וצפון אפריקה בבחינת "מקדים תרופה למכה". כי "מאת ה' היתה זאת" שכן עוד בטרם תמה תקופת הגאונים והישיבות בבבל הלכו וגוועו – הביאו משמיים להתפשטות התורה בדרך מופלאה זו בשאר תפוצות ישראל.

עולם התורה המפואר שבבבל שקע אך נתקיימה בישראל הבטחתו של הקדוש ברוך הוא 'כי לא תשכח מפי זרעו' ומרכזים תורניים גדולים ועצומים בהם פעלו גדולי הראשונים צמחו ועלו והמשיכו לשמר את תורת משה בעם ישראל.

כך עמדה לה לתורתנו הקדושה כוחם הגדול של ענקי הרוח ומאורי הדורות שהפיצו את לימוד התורה והעבירו במסורת מדור לדור את שלשלת הקבלה הנצחית ונתקיים "ואני זאת בריתי אותם אמר ה', רוחי אשר עלך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרעך עד עולם".

סיפור השבי

החוקרים של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 נטו לקבל את הסיפור כאמת היסטורית וניסו להתיר בעיות שעלו ממנו. אחת הבעיות קשורה לתארוך המעשה שכן תקופתו של עבד אל-רחמן השלישי היא בשנים 961-912. רבי יצחק אייזיק הלוי סבר לכן כי נפלה טעות בדברי הראב"ד ובמקום תש"נ יש להגיה תש"כ. וכוח נתגלע בין החוקרים לגבי המקום ממנו יצאו השבויים. למרות שהראב"ד מדווח על "מדינת בארי", גרץ ובעקבותיו אייזיק הירש וייס סבורים שחכמים אלו היו מבבל ומטרת נסיעתם לא היתה להכנסת כלה כמשמעה, אלא לאסוף כספים עבור הישיבות הבבליות המכונות בארמית "כלה". לעומתם סבורים שי"ר ורבי יצחק אייזיק הלוי שבארי היא בארי אשר בדרום המגף האיטלקי הנודעת בנמלה הרחב והנוח השני בחשיבותו באיטליה לאחר נמל נאפולי. הלוי מביא לכך הוכחות רבות בספרו "דורות הראשונים".

גם פרופ' משה גיל סבור כי מעשה השבי מעוגן במציאות. לטענתו החכמים הפליגו מאיטליה לכנס חכמים במגרב בסביבות 960 לספירה. הם נשבו בדרכם וכך כל אחד מהם הגיע למקום אחר - מצרים, ספרד והמגרב. לטענתו ניתן להניח שלאחר שרבי חושיאל נפדה על ידי יהודי תוניס, הוא חזר לאיטליה ושוב חזר למגרב (קירואן) לאחר 40 שנה.

תרומת החכמים

"אַלְקִים נֶצַב בְּעֶדֶת-אֱ-ל בְּקֶרֶב אֱלֹקִים יִשְׁפֹּט."

מתוך פרק התהלים [פ"ב] שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **שלישי** בשבת

בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום טוב ונעים לכל בית ישראל!

הדף מוקדש ל**פדיון נפשם** של נעדרי וכלואי ישראל, ורפואתם השלמה **לכל** חולי ישראל

יום ג', י"ג בכסלו תשע"ז (13 בדצמבר)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

במצרים למשל נולד והתחנך **רב סעדיה גאון** עשרות שנים לפני מעשה "ארבעת השבויים". אנשי שם נוספים היו בין השאר **רבי יצחק הישראלי** שנולד במצרים ועבר לקירואן וכן **ר' אלחנן אביו של ר' שמריה** (אחד מ"השבויים") שהיה ראש ישיבה שם. בקירואן היה זה **רבי יעקב בן נסים אבן שהין** שהקים ועמד בראש בית מדרש במקום, עוד בטרם הגיע ר' חושיאל. בספרד פעלו בין השאר **רבי חסדאי אבן שפרוט** (שבימיו הגיע לקורדובה **ר' משה בן חנוך** והוא זה שתמך בו כספית), **מנחם בן סרוק ודונש בן לברט**. מכתביהם של **רב נטרונאי גאון** ושל **רב עמרם גאון** מהמאה ה-9 אל קהילות בספרד מכילים דברי שבח לחכמי הישיבות שבמקום.

על אף שדעתם של חוקרים אינה תואמת את תאורו של הראב"ד לגבי תרומת החכמים, אין זה אומר שתרומתם של החכמים לעולם התורה היתה מבוטלת. **ר' משה בן חנוך** הקים ישיבה בקורדובה ור' שמריה עמד בראש ישיבה במצרים.

באשר לר' חושיאל - הוא היה האישיות המרכזית בקירואן בסוף העשור הראשון ובעשור השני של המאה ה-11 לאחר פטירתו של **רבי יעקב בן נסים**. על אף שהתלמוד הירושלמי היה ידוע לחכמי קירואן עוד בטרם הגיע למקום בתקופתו של רבי חושיאל כראש תלמידי החכמים בקירואן, שולב התלמוד הירושלמי בלימודם של חכמי קירואן.

את הפתיחות לשלב את הירושלמי כמקור נלמד יש לזקוף לזכותו של רבי חושיאל ולזכותם של חכמים נוספים מישראל, מבבל ומאיטליה שהגיעו לקירואן באותה תקופה וכן לציטוטים מהירושלמי בתשובותיהם של **רב שרירא גאון** ושל **רב האי גאון**. **אף על פי כן מוקד הלימוד נשאר התלמוד הבבלי ולא זה הירושלמי וכמו כן המרכז הבבלי ולא זה הארצישראלי נשאר הסמכות התורנית.**

הלוי סבור כי בתקופה שלפני בואם של החכמים לקהילות האלו, היו **רגילים בני הקהילות להסתמך בעיקר על הדרכתם המדויקת של גאוני בבל**, כפי שניתן להוכיח באלפי התשובות שנכתבו על ידי הגאונים. לעומת זאת באיטליה לא עמדו בקשר הדוק עם גאוני בבל והוכרחו לפסוק הלכה על ידי עיון עצמי בתורה. החכמים שבאו מאיטליה, הביאו לספרד את סגנון הלימוד העמקני, שהשלים את שיטת הלימוד הספרדית, ובד בבד עם השענות על הכרעות הגאונים, **החלה נפוצה שיטת הבירור היסודי של הסוגיות.**

החוקרים מצביעים גם על שנויי מנהגים שהתרחשו בעקבות השפעתם של חכמי איטליה על קהילות ספרד והמגרב. כך למשל נהוג היה בספרד שבתפילת הלחש במוסף בראש השנה לא היו הציבור אומרים את ברכות מלכויות, זכרונות ושופרות. רק שליח הציבור היה אומר אותן בחזרת התפילה. לעומת זאת באשכנז ובאיטליה נהגו כל הציבור לומר את הברכות הללו בתפילת הלחש. כאשר הגיע רבי משה לספרד הוא הנהיג שם את מנהג איטליה וכך נעלם לאטו מנהג ספרד העתיק.

את סיפור "ארבעת השבויים" ניתן להבין לאור אירועי התקופה: שליטי בית אומיה שהודחו מהשלטון על ידי העבאסים הקימו נסיכות עצמאית בספרד. בצפון אפריקה נוסדה במאה ה-10

"אַלְקִים נֶצֶב בְּעֶדְתְּ-אֶל-בְּקָרֵב אֱלֹקִים יִשְׁפֹּט."

מתוך פרק התהלים [פ"ב] שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום **שלישי** בשבת

בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום טוב ונעים לכל בית ישראל!

הדף מוקדש לפדיון נפשם של נעדרי וכלואי ישראל, ורפואתם השלמה לכל חולי ישראל

יום ג', י"ג בכסלו תשע"ז (13 בדצמבר)

עם הדבק בעברו בלבד הוא עם גוסס, אך אם היהודים ישאבו מעברם דעת ואהבה אל מורשתם, יהיה להם הכח לפתוח את שערי עתידם.
אבא קובנר, 1978

ח'ליפות פאטימית שיעית. הפיצול הפוליטי בעולם האסלאמי דחף את הקהילות היהודיות לעצמאות גדולה יותר מהמרכז התורני הבבלי. לזה מצטרף ריחוק גיאוגרפי, התחזקות כלכלית של אותן קהילות והגירתם של חכמים רבים מבבל, מצרים ואיטליה אל המגרב וספרד. אמנם הכפיפות היחסית למרכז הבבלי נשמרה אבל כבר במאה ה-9 ענו רבנים מקומיים ברחבי המגרב על שאלות הלכתיות לא מעטות.

[מקור]

"אַלְקִים נֶצַב בְּעֵדֶת-אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹקִים יִשְׁפֹּט."

מתוך פרק התהלים [פ"ב] שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום שלישי בשבת

בשמחה ובטוב לבב, בתפילה ליום טוב ונעים לכל בית ישראל!

הדף מוקדש לפדיון נפשם של נעדרי וכלואי ישראל, ורפואתם השלמה לכל חולי ישראל